

Možnosti preprečevalnih kriminalnopolitičnih ukrepov v okviru formalnih in neformalnih nadzorstvenih mehanizmov

Zoran Kanduč*

V članku so nakazane temeljne prvine in načela preprečevalne usmeritve varnostne politike. Posebna pozornost je namenjena preprečevalni politiki v odnosu do storilca kaznivega dejanja. Opisan je kriminalnopolitični model situacijske prevencije. Prikazane so nekatere tuge izkušnje na področju preprečevalne politike. V sklepnem delu so na kratko opisane možnosti za dekriminalizacijo določenih problematičnih ravnanj.

Ključne besede: družbeno nadzorstvo, kriminalna politika, varnostna politika, preprečevanje kriminalitete
UDK: 343.85

Uvodna opazka

Če razumemo "kriminalno politiko" kot poimenovanje pojma, ki zajema raznolike ukrepe, usmerjene zoper družbene določevalnice kriminalnih pojavov, potem v bistvu ne govorimo - ali vsaj ne bi smeli govoriti - o neki posebni "politiki" (s posebnimi nosilci), ampak mislimo predvsem na "splošne" politične usmeritve določene države, predvsem na njenega gospodarsko, stanovanjsko, ekološko, prometno, vzgojno-izobraževalno, zdravstveno, demografsko, družinsko, kulturno in druge podobne "politike".¹

Možne preprečevalne ukrepe je seveda mogoče izpeljati edinole iz poglobljene etiološke analize kriminogenih dejavnikov v (slovenski in globalni) sodobni družbi. Ob tem pa kaže opozoriti, da je v dani družbenopolitični - in ne nazadnje tudi gospodarski - "konstelaciji" pravzaprav le malo (nemara pa celo nič) upanja,² da bi se družbeni razvoj v bližnji prihodnosti zasukal v smer manj kriminogene oz. bolj

pravično (se pravi pravno) in bolj napredno urejene družbe.³ V takšnih razmerah so seveda možnosti učinkovite varnostne (oz. družbenonadzorovalne) politike zelo omejene. Namen tega sestavka je kritično osvetliti prav tovrstno problematiko.

Preprečevalna usmeritev varnostne politike

Varnostna politika bi morala zavestno in načrtno izhajati predvsem iz preprečevalne usmeritve. Zamisel o preprečevalni politiki temelji na dveh ključnih podmenah: (1) obstaja "nekaj", kar je

³ Ena izmed bistvenih značilnosti naprednejše družbe bi morala biti razumna ureditev gospodarskega življenja. Večina družbenih problemov - npr. revščina, relativna prikrajšanja, krivična porazdelitev bogastva, dohodka, "življenjskih šans" in drugih vrednih dobrin, brezposelnost (in pretirana ali nekoristna zaposlenost), pomanjkanje stanovanj, socialna negotovost, ekološka škoda, porazno zdravstveno stanje ipd. - namreč sestoji iz reperkusij disfunkcionalnega gospodarskega sistema. Gospodarska dejavnost (beri: heteronomno delo) bi morala biti sredstvo, ne pa poglaviti cilj družbenega življenja. Skrčena bi morala biti na minimum, ki je *sine qua non* za osnovno bivanjsko blaginjo slehernega člena družbe. To pomeni, da bi moral biti produksijski proces urejen na način, ki zagotavlja kar najbolj varčno (gospodarno) upravljanje ne le z naravnimi, ampak predvsem s človeškimi "viri" (se pravi časom, energijo in zdravjem). Normativna "podlaga" takšne ureditve bi bila - efektivna! - človekova pravica do dobrin in storitev, ki so neogibne za samostojno in svobodno delovanje (v prostem času). To nadalje implicira: (a) radikalno zmanjšanje delovnega časa, (b) porazdelitev družbeno koristnega ("produkтивnega") dela med vse člane družbe (s čimer bi bila zagotovljena ekonomska varnost in odpravljena strukturna brezposelnost) in (c) zmanjšanje razlik v dohodkih in bogastvu (in *eo ipso* bolj enakomerna porazdelitev družbene moči).

* Zoran Kanduč, doktor pravnih znanosti, raziskovalec, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Kongresni trg 12, 1000 Ljubljana

¹ Naš poudarek je v tej zvezi zelo preprost. Če je splošna državna politika kriminogena, bi bilo najbrž iluzorno pričakovati, da bi lahko kak poseben (specializiran) državni organ izvajal učinkovito preprečevalno kriminalno politiko.

² Rastko Močnik (1995) celo poudarja, da sedanji režim ne dosega niti zgodovinskih standardov, ki jih je bila slovenska družba v preteklosti - pod enostrankarsko "komunistično" vladavino - že sposobna zagotoviti. Pri tem misli npr. na družbeno mobilnost, položaj nacionalnih manjšin, ločitev cerkve od države, družbeno skrb za nosečnice, dojenčke, otroke in šolarje, zdravstveno varstvo in splošno socialno varnost. Podobno mnenje zasledimo tudi v Zupančič, str. 229-231.

ovrednoteno⁴ kot "problematično", "nezaželeno", "škodljivo" ali "nevorno"; (2) "problematični" pojav (oz. mrežo "problematičnih" pojavnih oblik) je mogoče z družbenim posegom odpraviti, omiliti ali preprečiti (njegov nastanek oz. nadaljnji razvoj).

V zvezi s preprečevanjem "kriminalnih" problematičnih pojavov kaže uvodoma opozoriti še na dve predpostavki: (a) večina preprečevalnih ukrepov ni v "pristojnosti" policijskega in pravosodnega aparata (dasiravno v javnosti še vedno prevladuje - popolnoma zmotno! - prepričanje,⁵ da sta ravno ministrstvi za

notranje zadeve in za pravosodje najbolj "kompetentni" za preventivno ukrepanje); (b) preprečevalni ukrepi naj se "zgodijo" pred "problematičnimi" pojavi (v tem smislu gre za "proaktivni" pristop, za razliko od "reaktivnega", ki označuje delovanje formalnih nadzorovalnih mehanizmov, npr. tožilstva in sodišč). Poleg tega je treba - že uvodoma - poudariti, da je že sama opredelitev določenega problematičnega pojava z oznako "kriminal" - iz zornega kota preprečevalne politike - pogosto popolnoma neustrezna in zavajajoča,⁶ tako da problema ne rešuje, ampak ga celo zaostri in poglobi. Zgledov napačne opredelitev - oz. nepotrebne kriminalizacije - družbenih problemov na žalost ne manjka (pomislimo npr. na probleme v zvezi z uživanjem mamil, na bagatelno konvencionalno premoženjsko kriminaliteto ipd.). Še več, raznolike oblike tovrstnega "kriminala" so pogosto poglavita preokupacija represivnih državnih organov, dasiravno bi jih kazalo obravnavati predvsem v okviru zdravstvene, socialne in ekonomske politike.

Temeljna predpostavka preprečevalne politike je etiološka (vzrokoslovna) analiza⁷ problematičnega

⁴ Ta, v bistvu izhodiščna, raven je vsekakor odločilna, dasiravno je nadvse redko predmet poglobljenih razprav. Obstoj družbenega problema se namreč praviloma vzame kot nekaj samoumevnega in nevprašljivega. V resnici pa je sleherni "družbeni problem" družbena konstrukcija. Ni nekaj objektivnega oz. nekaj, kar obstaja *an sich*. V kritični (teoretično-refleksivni) "optiki" je zato nujno vsak družbeni problem (oz. družbena opredelitev družbenega problema) že kot tak problematičen. Subjektivno dojemanje družbenega problema je namreč - kot kažejo izkušnje - pogosto v precejšnji meri neodvisno od "objektivne" resnosti določenega škodljivega stanja (pri čemer je seveda nesporno, da vsaka določitev škodljivosti nekega "stanja" predpostavlja subjektivno vrednostno presojo). Zato ne preseneča, da številni skrajno škodljivi družbeni pojavi niso opredeljeni kot družbeni problemi, za razliko, denimo, od razmeroma manj škodljivih. Odgovor na vprašanje, zakaj so določene družbene skupine ljudi vznemirjene zaradi določenega problematičnega "stanja", potemtakem ne gre iskati samo v "objektivni" škodi in konkretni (ali morda samo "abstraktni") grožnji, ampak v drugih, npr. političnih, ekonomskih, ideoloških (ali kulturnih), religioznih ali moralnih razlogih. Navzlic temu pa "objektivna" razsežnost problema vendarle ni nepomebna. Če se namreč izkaže, da "objektivni" (oz. "dejstveni" ali empirično preverljivi) vidik družbenega problema ni tolikšen, kot npr. zatrjuje ta ali oni "moralni križar" oz. "moralni podjetnik", potem takšno razkritje, recimo v obliki zbranega empiričnega gradiva, postavi pod vprašaj utemeljenost (in morda upravičenost) njegovih zamisli ali celo zahtev v zvezi z reševanjem problematičnega "stanja". Vse to velja seveda tudi za "kriminal", ki je opredeljen kot družbeni problem. Razgrnitev uradnih ali raziskovalnih (npr. v okviru "victim survey") podatkov lahko pokaže, da je zaskrbljenost javnega mnenja v tej zvezi pretirana. Po drugi strani pa kaže biti previden (oz. kritičen) do opredelitev "družbenega problema" tudi zato, ker je v njej zelo pogost - vsaj implicitno - že nakazana tudi možna smer njegovega aktivnega in reaktivnega reševanja.

⁵ Takšno prepričanje je pravzaprav že del problema samega. Če namreč vidimo v policiji in sodiščih subjekta preprečevalne politike *par excellence*, se že vnaprej odrečemo možnosti razumne kriminalne politike. V bistvu je takšno prepričanje dovolj jasno znamenje, da se "družba" (oz. vladajoče politične grupacije) noče soočiti z družbeno pogojenostjo "kriminala" in da se ne želi - iz različnih razlogov - ukvarjati z resno in obsežno preprečevalno politiko.

⁶ Zavajajoča je, ker (oz. če) daje vtis, da je kazenskopravna prepoved določenega pojava znamenje, da se "družba" zaveda njegove resnosti in da se ga v skladu s tem loteva z najbolj primernimi sredstvi

⁷ Ravno v tem tiči tudi ključni - in po svojem bistvu politični! - problem preprečevalne politike. V kriminoloski literaturi (pa tudi v zdravorazumskih razmišljajih) namreč naletimo na morje družbenih spremenljivk, ki naj bi (ločeno ali v določenih povezavah) "povzročale" kriminaliteto. Takšni "vzroki" so npr.: imigracija, slaba javna razsvetljjava, razbite družine ("broken homes"), izrazito neenaka razdelitev dohodka, diferencialna asociacija (se pravi učenje kriminalnih vrednot in norm v medosebnih stikih), pomanjkanje alternativnih smiselnih življenjskih (zlasti prostočasnih) dejavnosti, nevrotična osebnostna struktura, podžiganje potrošniškega "etosa" z vsiljivo in vseobsežno ekonomsko propagando, razkazovanje bogastva na strani premožnih članov družbe, nezmožnost realizacije dominantnih kulturnih vrednot (npr. uspeha), materializem, ekološka organizacija mesta, slum, kazensko pravo, kriza religije (in Cerkve), razkroj družine, nezavedne želje in potrebe (npr. potreba po kaznovanju), nizek I.Q., kromosomska anomalija (npr. XYY), širjenje nediscipline v šoli, kvaren vpliv televizije, neustrezno delo formalnih nadzorovalnih mehanizmov (ki vodi v "sekundarne deviacije"), absurdnost človekovega položaja v družbi, ogorčenje zaradi družbenih krivic, spolna iztirjenost, vrojeno nagnjenje k nasilju, atavizem, permisivno kazensko pravo, dolgčas, subkulturne vrednote, neustrezno delovanje centralnega ali avtonomnega živčnega sistema, anomija, osebnostni primanjkljaji, šolski neuspeh, relativne ali absolutne deprivacije, pomanjkljiva ali spodletela socializacija, izkušnje iz zgodnjega otroštva, odsotnost materine ljubezni, nezmožnost odložitve zadovoljivite želje, brezposelnost, nizko samospoštovanje,

pojava (oz. zmožnost napovedovanja⁸ prihodnjega razvoja na podlagi preučitve sedanjega in preteklega stanja). Kriminološke raziskave so npr. razkrile številne merljive spremenljivke, ki so tesno povezane s kriminalnim vedenjem (oz. z verjetnostjo kriminalnega vedenja), npr.: (a) problematično družinsko okolje (slab – "laissez-faire" ali nereden – nadzor staršev nad otroki oz. nad njihovim vedenjem, pomanjkljiva vzgoja otrok, surovo kaznovanje otrok, različne oblike zlorabljanja in trpinčenja otrok); (b) slabe življenjske razmere staršev in – posledično – otrok (npr. revščina, relativne deprivacije, brezposlenost, nizki dohodki staršev, stanovanjski problemi, bolezni in oblike kroničnega nezdravja, neurejena soseska ipd.); (c) neuspeh v šoli oz. težavno prilaganje šolskemu režimu dela (npr. neupravičeno izostajanje od pouka); (d) povečanje "objektivnih" priložnosti za izvršitev premoženjskega kaznivega dejanja (mnoga stanovanja so npr. čez dan prazna, na ulici je čedalje več motornih in drugih vozil, blago se prodaja v samopostežnih trgovinah itd.), vzporedno s slabitvijo formalnih in predvsem neformalnih nadzorovalnih mehanizmov.

Seveda pa vse omenjene družbene spremenljivke, ki se statistično povezujejo s prestopniškimi vedenjskimi

kriminalna samopodoba, stanovanjski problemi, zasvojenost z mamilji, alkoholiziranost, nerazvit superego, pohlep, ekonomski pritiski, nagon smrti, nezavarovano premoženje, neučinkovito delo policije, slaba izobrazba, antisocialna osebnostna struktura, denarna stiska, vpliv vojne, vrednotni vakuum, dezorganizacija lokalne skupnosti, nevtralizacijske tehnike, lahek dostop do orožja, "sindrom tepenega otroka", diskriminacija, marginalizacija, odtujenost, izključenost iz osrednjih družbenih tokov, egoizem, tekmovalni duh, hedonizem, toleranca, netoleranca, kultura kontingence, pomanjkljiv samonadzor, resentiment ... Vidimo torej, da "vzrokov", "pogojev", "razlogov" in "določilnic" ne manjka (prej narobe). Izbirajo "bistvenih" dejavnikov, ki jih je treba odpraviti ali omiliti s preventivnimi ukrepi, je zato politično dejanje *par excellence*. Mnogo bolj kot racionalna presoja ga določajo druge vrednote (in seveda drugi predsodki). Vlada (oz. "država") običajno "idenitificira" tiste vzroke – in v skladu s tem preventivne programe –, ki se najbolj ujemajo z njeno politično ideologijo. Konzervativne vlade bodo npr. praviloma poudarjale individualno odgovornost in kaznovalne ukrepe, socialistične vlade pa kolektivno odgovornost in intervencionistično politiko države, usmerjeno v odpravljanje perečih socialnih problemov (npr. brezposelnosti, pomanjkanja stanovanj ipd.).

⁸ V kriminološki literaturi najdemo npr. obilico mnenj o indikatorjih povečane verjetnosti povratništva in razvoja tako imenovane "kriminalne kariere". Takšna napovedovalna "znamenja" so npr. zgodnje protidružbeno vedenje, problematično družinsko okolje, družbena prikrajšanja in nizka raven inteligence.

mi vzorci, niso "abstraktni" (oz. izolirani) družbeni pojavi, ampak jih bistveno naddoločajo globalna družbena struktura in osrednji družbeni procesi, tako da jih lahko upravičeno označimo kot "simptome" širših družbenih problemov, npr. disfunkcionalne gospodarske politike, neustrezne družinske, zdravstvene, izobraževalne, športne in kulturne politike ipd. Če imamo pred očmi globalne družbene – nacionalne, nadnacionalne in mednarodne – določevalnice kriminalnih pojavov ("root causes of crime problem"), najbrž takoj in brez posebnih intelektualnih težav uvidimo, da policija in pravosodje nanje – v smislu preprečevanja – tako rekoč "po definiciji" ne moreta vplivati.⁹

V skladu s spoznanji etioloških raziskav bi lahko preprečevalne ukrepe razdelili na tri analitične "ravni". Te so: (a) strukturalna raven (kjer se rešujejo temeljni ekonomski, ekološki, prometni, zdravstveni, izobraževalni, družinski in drugi problemi); (b) sistemskra raven (kjer gre za poskuse izboljševanja obstoječih družbenih institucij, npr. družine, šole ipd.); (c) individualna raven. Preprečevalna politika ima na individualni ravni – (vsaj) tri vidike: (1) odnos do storilca; (2) obravnavanje žrtev; (3) vplivanje na okolišne storitve kaznivega dejanja ("situational crime prevention"). Prvi in drugi vidik zadevata ljudi, zadnji pa objektivni (situacijski) položaj izvršitve kaznivih dejanj. Tako pri storilcih kakor pri žrtvah (deloma pa tudi pri samih "situacijah") je koristno razločiti tri ravni: (a) potencialno, (b) problematično, (c) aktualno.

Preprečevalna politika in storilec

Vzemimo za zgled preprečevalno politiko do storilca. Na potencialni ravni pride v poštem predvsem vsojno vplivanje, pri čemer igrajo seveda ključno vlogo neformalni nadzorovalni mehanizmi (npr. družina, šola, soseska ipd.). "Problematični" posamezniki terjajo posebno obravnavo (pri "problematičnih" mladostnikih je še zlasti primerno reševanje problemov v okviru socialnega dela). Pri aktualnih storilcih pa imamo na voljo le še rehabilitativne, zastraševalne (specialno preventivne) in "onemogočevalne" ukrepe (ki bi jih seveda kazalo razčleniti v posebnem

⁹ To pa seveda ne bi smelo pomeniti, da sta lahko policija in pravosodje do tega problema brezbržna. Nasprotno. Glede na to, da ima javnost zvečine nerealistična (oz. naravnost utopična) pričakovanja do učinkovitosti kazenskopravnega aparata, bi morala biti ministrstvo za notranje zadeve in ministrstvo za pravosodje poglavitna nosilca osveščanja javnega mnenja o svojih omejenih zmožnostih in o kompleksnosti problemov, s katerimi naj bi se soočala v svoji praksi.

sestavku), če seveda odmislimo možnosti, ki jih ponuja zamisel o "diversion", t.j. o odvračanju mladoletnih prestopnikov od kazenskopravnih institucij. Najbolj negotova in problematična je seveda določitev "rizičnih" (tako imenovanih "preddelinkventnih") posameznikov, in sicer iz treh temeljnih razlogov: (a) Kako prepoznati "problematičnega" preddelinkventa (in se torej izogniti tako imenovanim *false positives*, se pravi zmotno opredeljenim problematičnim posameznikom,¹⁰ ali učinku "prerokbe, ki uresniči samo sebe"¹¹); (b) S čim upravičiti poseg v primeru, ko nekdo še ni prekršil kazenskopravne norme (in preprečiti "net-widening effect", se pravi širitev nadzorovalne mreže na osebe, ki jih sicer ne bi obravnavali formalni nadzorovalni mehanizmi, npr. policija ali sodnik za mladoletnike); (c) Kako obravnavati problematične preddelinkvente (ocene tovrstnih tuhij eksperimentov so namreč pokazale; da so bili vsi po vrsti bolj ali manj "neučinkoviti" pri preprečevanju kriminalnega vedenja)?

Ker za struktурno preprečevalno politiko ni potrebne politične volje, je najširši okvir preprečavalnih ukrepov *de facto* omejen na institucionalno raven, zlasti na raven družine in šole, se pravi institucij, ki igrata najvažnejšo vlogo (poleg množičnih občil) v obdobju t.i. primarne socializacije. Takšna usmeritev izhaja iz številnih kriminoloških raziskav, ki so opozorile na zvezo med problemi v družini in/ali v šoli ter prestopništvo. Prestopniško vedenje se npr. često pojavlja v zvezi s problematičnim družinskim oko-

¹⁰ Načeloma imamo na voljo tri metode za napovedovanje posameznikove nevarnosti: (a) glede na njegovo preteklo vedenje v podobnih okoliščinah ("anamnestična napoved"); (b) glede na preteklo vedenje njemu podobnih posameznikov ("aktuarska napoved"), ki jo sicer uporablja predvsem v zavarovalništvu; (c) glede na opažanja, diagnozo, izkušnje, strokovno usposobljenost, znanje in intuicijo psihiatra ali psihologa ("klinična napoved"). Od vseh treh je še najmanj zanesljiva zadnja. Vsekakor je v tej zvezi treba poudariti, da imajo - eksplisitne, predvsem pa implicitne - napovedi o posameznikovi nevarnosti ("predictions of dangerousness") zelo pomembno vlogo v vsakdanjem delovanju kazenskopravnega sistema oz. subjektov, ki ga udejanjajo. Prim. Morris, str. 245.

¹¹ "Self-fulfilling prophecy" je prerokba, ki je sprva napačna. Nekdo npr. napačno presodi, da je določena oseba "rizični preddelinkvent". Okolje takšno zmotno oceno sprejme in se v skladu z njo obnaša do "rizičnega preddelinkventa". Ta se prilagodi takšnim ocenam in odzivom iz okolja in predragiči svojo samopodobo (*self concept* in *self esteem*). Posledica je, da se prične obnašati in dojemati samega sebe, kot da je res rizični preddelinkvent. V tej točki se sprva zmotna prerokba - za nazaj (oz. retroaktivno) - izkaže kot pravilna. Krog je s tem sklenjen.

ljem.¹² Tu gre predvsem za vrsto - pogosto medsebojno povezanih - pojavov: (1) starši ne nadzorujejo dovolj svojega otroka (ali pa ga zanemarjajo oz. zavračajo); (2) emocionalne vezi ("attachment")¹³ med starši in otrokom so šibke; (3) metode discipliniranja otroka so problematične (npr. zatekanje k surovim telesnim kaznim, nedosledno, nekonsistentno ali ne-načelno sankcioniranje, odsotnost pozitivnega ojačevanja pozitivnih vedenjskih vzorcev ipd.);¹⁴ (4) me-

¹² Problemi v družinskem okolju imajo zelo različne vzroke, npr. nesoglasja med zakoncema, nezadovoljstvo enega ali drugega zakonca, ekonomske težave, nesporazumno locitev, alkoholizem, telesne ali duševne bolezni, nizko intelektualno, osebnostno in/ali moralno raven enega od staršev (ali kar obeh) ipd. O vplivu družinske dezorganizacije na prestopništvo prim. Nye (1958) in Hirschi (1983). Številne raziskave so opozorile tudi na povezavo med nekonsistentnimi socializacijskimi vzorci in prestopniškim vedenjem (npr. Glueck in Glueck 1950, McCord et al. 1959, Hirschi 1969). Vendar pa je treba v tej zvezi upoštevati, da družinska struktura ni neodvisna, ampak odvisna spremenljivka (oz. "intervening variable"). Nekateri kriminologi povezujejo socializacijske "strategije" staršev z njihovimi izkušnjami na delovnem mestu (prim. Colvin in Pauly, 1983): "Delavci z modrimi ovratniki ... opravljajo svoje naloge pod utilitarno nadzorstveno strukturo, kar pomeni, da je njihova vez z delovno organizacijo odvisna od izračuna zunanjih gmotnih nagrad (npr. plačila, dodatkov za delovno dobo in varnosti zaposlitve). Delavci, ki so socializirani na tak način, težijo k temu, da reproducirajo nakazano strukturo tudi v lastnih družinah, s čimer ustvarjajo preračunljive vezi tudi v svojih otrocih. In naposled, starši, ki imajo malo veščin, nizko plačo in brezperspektivne službe, so izpostavljeni nekonsistentnemu prisilnemu nadzoru, ki jim je vsiljevan od zunaj. Takšni starši pogosto vsiljujejo nekonsistentno kontrolo tudi svojim otrokom, s tem da nihajo med kaznovalnimi in permisivnimi metodami. V tem sektorju delavskega razreda je pričakovati, da se bodo med otroci, ki so podvrženi samovoljnim, nekonsistentnim in prisilnim nadzorovalnim strukturam, in starši izoblikovale bolj odtujene izhodiščne vezi" (Lynch, Groves, str. 50-51).

¹³ "Družbene norme so po definiciji norme, ki so skupne članom družbe. Kršitev pravila je potem takem dejanje, ki nasprotuje željam in pričakovanjem drugih ljudi. Če določeni osebi ni mar za želje in pričakovanja drugih - se pravi, če je neobčutljiva za mnenje drugih -, potem v tej meri ni povezana z normami. Nič je ne ovira, da bi storila odklonsko dejanje" (Hirschi, 1993:241). Po avtorjevem mnenju leži bistvo ponotranjenja ("internalizacije") norm - in potem takem tudi posameznikove "vesti", "notranjega nadzora" (F. Ivan Nye), "osebne kontrole" (Albert J. Reis) ali superega (S. Freud) - v čustveni navezanosti na (konvencionalne) druge.

¹⁴ "Razmerje med starši in otrokom, ki je obteženo s kaznimi in kjer ni pravih nagrad za zaželeno obnašanje, ne zagotavlja učinkovitega sistema usmerjanja k moralnemu vedenju. Otroku pove, česa ne sme početi, ne pove pa mu, kaj naj počne. Povedano v psihološkem jeziku, ojačevalci za zaželeno vedenje so pomajkljivi" (Nettler, str. 226).

dosebni odnosi v družini so napeti (vzporedno s tem je otežena komunikacija); (5) otrok je deležen premalo pozitivnih spodbud za razvoj svojih sposobnosti; (6) starši zlorabljajo ali trpinčijo¹⁵ otroka.

Tovrstne družinske probleme je seveda zelo težko odpravljati in preprečevati, še zlasti zato, ker običajno koreninjo v razredni strukturi (oz. razslojenosti) družbe. To pa vseeno ne zmanjša ali vsaj ne bi smelo zmanjšati odgovornosti institucij, ki imajo določen - zvečine posreden - vpogled v družinsko stanje. V mislih imamo predvsem šolo, zdravstvene službe in socialne delavce (policija lahko ponavadi intervenira šele *post festum* oz. največkrat prepozno). Največje "rezerve" pri preprečevalnem delovanju pa se najbrž skrivajo v načrtнем in sistematičnem poučevanju ljudi o vzgojnih metodah, o psihoseksualnem, moralnem in intelektualnem razvoju otroka, o možnih - nenasilnih - načinih reševanja konfliktov v medosebnih odnosih ipd. Starševstvo je nedvomno najtežji "poklic", vendar pa je večina ljudi nanj zelo slabo pripravljena. Poleg tega pa bi bilo treba ljudi osveščati in jih poučevati o velikanski osebni (in družbeni) odgovornosti, ki jo implicira odločitev, da bodo imeli otroka.¹⁶ Izkušnje kažejo, da ravnajo ljudje pri tem nemalokrat zelo lahkomiselno¹⁷ (takšno

¹⁵ Tuje raziskave so pokazale, da so bili ljudje, ki trpinčijo ali zlorabljajo svoje otroke, v precejšnji meri v otrostvu sami žrtve - telesnega in/ali duševnega - trpinčenja in zlorabljanja. Gre za tako imenovani "sindrom pretepenega otroka" (Henry Kempe). Raziskovalci so odkrili tudi povezave med nasilnim vedenjem staršev in poznejšim nasilnim obnašanjem mladostnika (prim. Badura in Walters, 1959; Mauer, 1974; Walsh, 1976). Ta odkritja potem takem potrejujejo zdravorazumno modrost, da "nasilje rojeva nasilje".

¹⁶ Ob tem je seveda treba upoštevati (predvsem zato, da bi lahko realistično ocenili možen domet takšnih "razsvetljevalnih" akcij), da je - v aktualnih razmerah endemične odtujenosti - starševska vloga (morda celo bolj za ženske kot za moške) ena izmed redkih priložnosti (za marsikoga celo edina) za nekakšno ustvarjalno oz. samodoločujoče delovanje, s tem pa tudi sredstvo za ustvarjanje lastne pozitivne samopodobe. Vzemimo npr. mledo žensko, ki ni "uspešna" niti na gmotni niti na statusni (npr. poklicni, umetniški ali akademski) ravni, poleg tega pa je, denimo, v glavnem nezmožna - iz zelo različnih razlogov (predvsem socialne, kulturne ali ekonomske narave) - živeti samodoločujoče na drugih področjih človeške ustvarjalnosti. Edino, kar ji preostane, je družinska "uspešnost", predvsem uspešno opravljanje vloge matere (pri čemer jo njen otrok, še zlasti dokler je zelo majhen, postavlja v središče pozornosti in občudovanja v neposrednem okolju).

¹⁷ Kako bi drugače označili "držo" odraslih ljudi, ki se odločijo za rojstvo otroka, ne da bi imeli npr. rešen stanovanjski problem (kako bodo rešili stanovanjski problem svojega otroka - ko bo odrastel -, če nimajo niti sami ustrezne stanovanja)? Če računajo, da

"držo" pa v marsičem spodbujajo tudi prevladujoči kulturni vzorec¹⁸ in obstoječa družinska politika¹⁹). Pri tem ne mislimo samo na rojevanje nezaželenih in nenačrtovanih otrok (ki soboleč odsev še vedno pomankljive zdravstvene politike na področju spolnosti), ampak tudi - ali celo predvsem - na rojevanje sicer zaželenih otrok, vendar brez jasne živiljenjske perspektive.

V aktualnih slovenskih razmerah je nadzorovalni potencial družine oslabljen še zaradi vrste drugih dejavnikov. Ti so v glavnem ekonomske narave. Ljudje

bodo imeli zaradi otroka prednost pri reševanju stanovanjskega vprašanja, je to v bistvu neke vrste izsiljevanje (in to na račun povsem nedolžnega bitja, čigar nadaljnja živiljenjska ušoda ostaja problematična). Takšnih primerov je seveda ničkoliko. Ali ne ravna lahkomiselno nekdo, ki se odloči za otroka, ne da bi imel na voljo ekonomska sredstva za njegovo - včasih pa celo za lastno - preživljvanje (npr. socialno varnost, trdno zaposlitev ipd.)? Ali pa nekdo, ki še ne pozna dovolj svojega partnerja, tako da ne more vedeti, ali bo z njim sploh lahko živel v daljšem živiljenjskem obdobju oz. sporazumno rešil morebitne nepredvidljive medosebne težave (npr. v primeru ločitve)? In ne nazadnje, ali ne ravna lahkomisleno že tisti, ki se odloči za zelo številno družino navzlic populacijski eksploziji (in z njo povezanimi ekološkim in drugim problemom), ki smo ji priče v našem času?

¹⁸ V normativnem "ozračuju" vladajoče kulture je - zlasti za žensko - "normalno", da ima vsaj enega otroka (zaželena pa naj bi bila vsaj dva). Ko ženska dopolni določeno število let (in ima rednega moškega partnerja), je zato praviloma deležna najrazličnejših - implicitnih in eksplizitnih - pritiskov, naj vendar že rodi "svojega" otroka. Pritiski prihajajo od strašev, sorodnikov, znancev, sodelavcev v službi (pa tudi od moškega partnerja, ki lahko ravno tako postane predmet podobnih "normativnih pričakovani") itd. Če ženska vztraja pri "praznem gnezdu", tvega, da jo bo oklica ozigosala kot čudakinjo, sebičnico, kariertko ali preprosto kot "nežensko". V takšnih razmerah mora biti ženska zares zelo avtonomna in samozavestna, da ne popusti in se - navzlic pritiskom - ne odloči za otroka.

¹⁹ Pomislimo npr. na tako imenovani univerzalni otroški dodatek. Ta se predstavlja kot odraz nekakšne družbene "skrbi" za družino in otroke. V resnici pa je predvsem demagoško slepilo. Problem revščine in socialnih razlik je mogoče reševati samo z predragačenjem obstoječega sistema delitve družbenega dohodka (npr. z zvišanjem najnižjih dohodkov oz. z zmanjšanjem razlik v dohodkih) in s preraždelitvijo družbenega bogastva (npr. z ustrezno davčno politiko). Vsaka zaposlena oseba bi morala imeti dohodek, ki ji omogoča normalno in zdravo preživljvanje (vsaj) enega otroka (če predpostavimo, da je lahko z enim otrokom zadovoljena običajna psihogenia želja po otroku). Spodbujanje rojevanja z otroškimi dodatki in drugimi ugodnostmi (npr. z raznimi posojili, stanovanji ipd.) je v luči sodobne populacijske eksplozije, milijonov brezposelnih in lakote pravzaprav neodgovorno početje. Več o tej problematiki Heinsohn in Steiger, str. 292-293.

so v splošnem zelo zaposleni.²⁰ Domov se vračajo utrujeni, nejevoljni ali živčni. Ker je treba tudi doma opraviti še določena nujna gospodinjska opravila, ostane za otroke često malo oz. premalo časa in energije (bolj premožni in bolj izobraženi starši - ki se zavedajo, da bi morali svojemu otroku nameniti več pozornosti, vendar tega npr. iz poklicnih razlogov ne zmorejo - skušajo manjko starševske "funkcije" nemalokrat zapolniti z darili in drugimi podobnimi privilegiji). Otrok je tako prepuščen samemu sebi, vrstnikom, predvsem pa nepogrešljivi televiziji, katere slabí vzgojni učinki (ne le na odrasle osebe) so sicer dobro znani.²¹ Po drugi strani pa se družbenoekonomski položaj - npr. revščina strašev (ki je še toliko bolj v oči bijoča v razmerah izredne razslojenosti in bahavega razsipištva premožnih oz. privilegiranih), poniževanja na delovnem mestu, socialna negotovost, brezperspektivnost ipd. - odraža tudi v intersubjektivni družbenopsihološki mikroklimi v družini, in to neposredno ali posredno (npr. preko alkoholizma ali družinskega psihičnega in telesnega nasilja).²²

²⁰ Vzrokov za pretirano zaposlenost je pravzaprav več. Naj opozorimo samo na nekatere. Če, denimo, štiričlanska družina z dvema povprečnima plačama ne more pokriti niti minimalnih življenjskih stroškov, si ljudje - porinjeni v objem revščine - največkrat pomagajo s "sivo" ekonomijo (ob rednem delu). Marsikdo je - v utemeljenem strahu, da bo izgubil negotovo zaposlitev - pripravljen delati še po formalno končanem delovnem času, ob sobotah in celo ob nedeljah. Številni posamezniki, ki imajo sicer visoko redno plačo, delajo kljub temu še več, predvsem zato, ker jih v to žene pohlep, "tekmovalno porabništvo" (Veblen) oz. želja, da v bahavem trošenju in poseđovanju različnih luksuznih izdelkov in storitev ne bi zaostali za konkurenți iz svoje "referenčne skupine", kar bi utegnilo ogrožiti njihov socialni ugled ("status") in posledično še lastno samospoštovanje (*self-respect*). In ne nazadnje, marsikdo dela preveč preprosto zato, ker si ne želi biti doma, se pravi v predvidljivem krogu družine, kjer nima nikakrsne zasebnosti.

²¹ Pri tem ne mislimo samo na nasilje, ki prevladuje na TV ekranih, ampak predvsem na ekonomsko propagandno sporočila, ki podžigajo porabniško "miselnost" oz. tekmovalnost in, po eni strani, slabijo realitetno načelo odloženega zadoščenja, po drugi strani pa spodbujajo nezrelo, instantno in nesublimirano uživanje: "S tem pa niso samo konkretno zmanjšane možnosti za vzpostavitev realitetnega principa pri posamezniku in v družbi nasproti, marveč je to zahrbten napad na eno glavnih funkcij družine kot socializacijske celice družbe, torej tiste, ki inducira vse, motivacijske kakor inhibitorne, vrednote. Komercializacija, ki se preko televizije insinuirata v vsako dnevno sobo vsake družine, vnaša vanjo globok razdor, katerega naravo starši prepoznamo šele potem, ko je čas za vzgojno geslo "Se ipsum vincere maxima Victoria!" že davno minil" (Zupančič, str. 235).

Tovrstni vsakdanji problemi se še bolj zaostrijo, ker se - npr. zaradi nerazumne in neustrezne stanovanjske politike (pa tudi zaradi disfunktionalne ekonomske politike) - odraščajoče osebe pogosto ne morejo odseliti od svojih staršev in zaživeti samostojno življenje (pomenljivo in žalostno je dejstvo - nanj je pri nas opozorila denimo Nada Stropnik -, da v Sloveniji kar štirideset odstotkov mladih še vedno živi pri svojih starših, ker ekonomsko ne zmorejo zaživeti samostojno).

Če se odrasčajoča oseba lahko umakne iz morečega družinskega okolja samo na ulico (oz. v "life"), če se realistično zaveda svojih "življenjskih šans" za dosego konvencionalnih vrednot, če ima težave s svojo pozitivno samopodobo ipd., potem najbrž ne čudi, da so zanje odklonske dejavnosti - npr. zloraba (za odrasle) dovoljenih mamil, eksperimentiranje s prepovedanimi drogami, drzna vožnja z motornim vozilom, manjše tativne (s katerim lahko pride do lastnih sredstev za financiranje prostočasnih aktivnosti in za nakup kake statusne dobrine), vandalizem, nasilniško vedenje, kljubovanje in preseganje konvencionalne avtoritete (ki jo utelešajo npr. policist, oče ali učitelj) itd. - zelo privlačne. Pomislimo npr. na nasilniško "držo" (za katero pa so

²² "Bistvo naših odkritij je zelo tesna povezava med ohlapnimi metodami starševskega dela in hudimi družbenimi prikrajšanji. Ohlapne starševske metode so pogosto rezultat kroničnega stresa, položajev, ki izvirajo iz ponavljajoče se ali podaljšane brezposelnosti, psihičnih ali telesnih nezmožnosti družinskih članov in stanovitnega stanja revščine ... Če vseh teh dejavnikov ne upoštevamo ali če obravnavamo starševsko ohlapnost kot nekakšno osebnostno 'držo', ki bi jo mogli pred drugačiti z določenimi izobraževalnimi ali kaznovalnimi ukrepi, potem bi naša spoznanja razumeli popolnoma napačno. Kar je treba na prvem mestu izboljšati, je položaj najslabše stoječih skupin v družbi, ne pa spremenjati posameznikov ali posameznic" (Wilson, str. 233-234). Navedeni odломek skriva v sebi "bistvo" kriminalnopolitičnih implikacij v odnosu do družine kot nadzorovalne družbene institucije *par excellence*. Po eni strani Wilsonova z empirično zbranimi podatki potrjuje eno izmed ključnih domnev Hirschjeve teorije nadzora, namreč tezo, da je kakovost nadziranja ("chaperonage") otrok v družinskem kontekstu tesno povezana z aktualnim in poznejšim konformnim in odklonskim vedenjem otroka/mladostnika. Po drugi strani pa se dobro zaveda, da je treba tovrstna sociološka spoznanja interpretativno umestiti v širši strukturni okvir družbene celote, kar je seveda odločilnega pomena za kriminalnopolitično ukrepanje. Kriminalna politika na tem občutljivem družbenem področju zato ne bi smela biti usmerjena - npr. v obliki vzgojnih in/ali kaznovalnih ukrepov - izključno zoper problematične posameznike, ampak predvsem zoper problematične strukturne določilnice, ki generirajo razvpite "krizo družine" (zlasti pri najbolj hendikepiranih družbenih segmentih).

potrebne določene predispozicije, ki jih nima vsakdo). Nekdo, ki se ne more postaviti pred vrstniki s šolskim uspehom (le-ta med mladimi itak ni posebno cenjen, prej obratno), potrošniškimi dobrinami (npr. s prestižnim avtomobilom), ki jih financirajo bogati starši, ali morda s telesno lepoto in kakim drugim talentom (npr. za glasbo), lahko vzbudi strahospoštovanje, občudovanje (npr. pri dekletih, ki pogosto pokažejo precejšnjo naklonjenost do "bad guys") in ugled z nasilniškim ravnanjem. Pri tem lahko celo preseže krog neposrednega okolja, recimo v primeru, ko o določenih podvighih poročajo občila ali se z nasilniki prične ukvarjati policija. Nasilnik redko deluje sam, saj se ponavadi združi z drugimi v določeno - bolj ali manj strukturirano - skupino.²³ Na ta način postane še močnejši, s čimer se njegova pozitivna samopodoba še okrepi. Pri tem je treba upoštevati, da se k nasilju ne zateka toliko zaradi zunanjih groženj (njemu samemu ali skupini, ki ji pripada), ampak predvsem zaradi notranjih moralnih groženj (zato si mora sam, ali skupaj z drugimi v skupini, "izmišljati"²⁴ svoje sovražnike, zoper katere se potem bori).

Iz kriminoloških raziskav izhaja tudi empirično ugotovljena povezava med prestopniškim vedenjem

²³ Zelo številčna skupina je npr. bojevita navijaška skupina. Slednje so v zadnjem času deležne precejšnje pozornosti množičnih občil in pa kajpak tudi policije. Vse to privlačnost sodelovanja v navijaški skupini še poveča. Sicer pa čarob tovrstnega "naviganja" ne manjka. Pomislimo npr. na ugodje, ki ga prinaša paradiranje - pogosto v spremstvu policije - do prizorišča "športnega" dogodka (in nazaj). Prizor dejansko spominja (in je najbrž tako tudi občuten) kot vojaška parada, kot veličasten in strah zbujoč sprevod bojevnikov, ki odhajajo na bojno polje ali pa se od tam vračajo. Navijači imajo - podobno kot vojaki - posebne uniforme, "orožje", bojne zastave, embleme, transparente, pesmi (in "himno"), legende, mite, "posebne" enote in poveljnike. Na stadionu (ali v dvorani) branijo svojo suverenost oz. nedotakljivost "ozemlja", ki pripada samo njim. Kadar se odpravijo "navijat" na tuje ozemlje, je njihova odprava pravzaprav se najbolj podobna osvajjalnemu pohodu. Vse to oponašanje "pravih" bojevnikov bi bilo nedvomno videti hudo otroče, če ga ne bi - vsaj občasno - spremljajo pravo nasilje. Nasilje - npr. pretepanje in vandalsko uničevanje stvari - ima instrumentalno (in konstruktivno) vrednost za stimulacijo in reprodukcijo metafor, ki dajejo skupini "realističen" videz suverene in upoštevanja vredne militantne sile (le-ta se "pogaja" z upravo kluba, z drugimi navijaškimi skupinami in s policijo, podobno kot se med sabo pogajajo prave "države" oz. njihovi predstavniki).

²⁴ Za člana bojevite navijaške skupine je opredelitev "sovražnika" razmeroma preprosta. To je primarno navijaška skupina drugega (nasprotnega) moštva (še sekundarno pa npr. policija). Za člana določene "bande" (uličnih bojevnikov) ali "ulične elite" je to lahko druga "banda", pripadniki določenega naroda ipd.

in težavami v šoli, zlasti s slabim šolskim uspehom (oz. z neuspehom), ki ima za posledico majhno samo-spoštovanje in dojemanje samega sebe kot outsiderja (s tem pa se odločilno zmanjšajo možnosti za učinkovit neformalni nadzor v okviru izobraževalne ustanove).²⁵ V tej zvezi je treba opozoriti na tri možne etiološke "sheme": (1) Otrok z določenimi (a še vedno ne resnimi) vedenjskimi problemi je v šoli etiketiran kot "teževan" ("troublemaker"). V skladu s takšno oceno učitelj od njega manj pričakuje in se do njega obnaša drugače kot do drugih - "pridnih" - učencev. Stigmatizirani učenec se začne družiti z drugimi težavnimi učenci, zaradi česar postanejo kršitve šolskih predpisov in druge oblike motečega vedenja zanj bolj zadovoljujoče kakor konformno vedenje (na ta način si lahko pridobi ugled in spoštovanje vsaj v krogu svojih "težavnih" vrstnikov). (2) Otrok, ki ima nizek I.Q. ali pomanjkljive zmožnosti za učenje, je v šoli frustriran in/ali se pri pouku dolgočasi. Postane nemiren in najde zadoščenje v "špricanju", pretepanju in drugih problematičnih dejavnostih, pri katerih je lahko uspešen navzlic kognitivnim primankljajem. (3) Otrok je agresiven (in kaže znamenja protidružbenega vedenja) še pred vključitvijo v šolski proces. Šolsko okolje mu nudi samo večje možnosti za problematično vedenje (in za druženje z njemu podobnimi vrstniki), ne "povzroči" pa njegovega prestopniškega vedenja. Očitno je, da terja vsaka od omenjenih problematičnih situacij specifično preprečevalno ukrepanje, nosilec²⁶ preventivnih

²⁵ "Predanost (commitment) šoli in prestopniško vedenje sta vključena v vzajemno ojačevalno vzročno razmerje. Neznačna predanost povečuje prestopništvo, slednje pa potem še zmanjša predanosti šoli" (Thornberry et al., str. 29).

²⁶ Besedo "nosilec" je treba razumeti predvsem v smislu "pobudnik" ali tudi "koordinator", nikakor pa ne kot "edini možni subjekt". Če naj šola izobražuje in vzgaja odraščajoče ljudi "za življenje" (in ne le "za poklic"), potem mora nameniti mnogo več pozornosti vprašanjem v zvezi z nasiljem, denimo: (a) kako prepoznavati nasilje in prisile v vsakdanjem ("rutinskem") družbenem življenju (npr. v družini, šoli, medijih, odnosih med spoloma, na delovnem mestu ipd.); (b) katere so najpomembnejše (beri: najnevarnejše) oblike nasilja in prisil na področju ekonomije, prava, morale, religije, kulture itd.; (c) kakšne so alternativne različice manj nasilnih družbenih ureditev; (d) kako se zoperstaviti različnim oblikam diskriminacije (npr. glede na razredno, spolno ali nacionalno pripadnost); (e) kako se zoperstaviti ščuvanju in pripravam na vojno. Kot vidimo, možnih tem v sklopu samovarovalne vzgoje ne manjka. Prej narobe. V tej zvezi bi bilo treba odraščajoče ljudi naučiti tudi, kako naj se sami - posamič in v skupini - zavarujejo pred nasiljem v svojem neposrednem vrstniškem in šolskem okolju (npr. pred raznimi nasilnimi posamezniki in skupinicami). V tej zvezi so zelo

okrepov pa je v teh primerih šolsko osebje (v sodelovanju z socialnimi delavci in psihologi).²⁷

Situacijska prevencija

V okviru preprečevalnih ukrepov zbuja v zadnjem času posebno pozornost tako imenovana situacijska prevencija. Gre za zamisel, ki jo je na teoretični ravni uveljavila zlasti britanska (nova) administrativna kriminologija (deloma pa tudi teorija nadzorovanja²⁸). Njeno bistvo bi lahko zgostili v pragmatičnem priporočilu, da je treba po eni strani zmanjševati priložnosti za uspešno izvršitev kaznivega dejanja (oz. jo kar najbolj otežiti²⁹), po drugi strani pa povečati verjetnost (oz. tveganje), da bo storilec odprt in - na ta ali oni način - sankcioniran. Ideja je torej v osnovi zelo preprosta. Utemeljena je na empiričnem spoznanju,³⁰ da ravna mnogo storilcev oporutniščično.³¹ Če se znajdejo v položaju, ko domnevajo

pomembni: učenje samozaščitnih borbeneh veščin (kakršne so npr. judo, karate, boks ipd.), kakovostna telesna vzgoja in spodbujanje solidarnega vedenja (današnja šola spodbuja - kot se zdi - predvsem individualistični oz. tekmovalno-egoistični "etos"). Če bi se tovrstnih pedagoških ciljev lotili z vso resnostjo, načrtno, sistematično in dosledno, pozitivni rezultati ne bi smeli izostati. Predvsem bi morali tovrstnim dejavnostim nameniti dovolj "šolskega" časa, in to na račun drugih, manj pomembnih - in zgolj za poznejši poklic (ali pa še za to ne) relevantnih - predmetov.

²⁷ Seveda pa je treba ob tem upoštevati, da imajo neposredni profesionalni udeleženci v pedagoškem procesu na voljo praviloma zelo ozek repertoar možnih ukrepov. Zato so za preprečevanje krimino- genih implikacij pedagoškega procesa v bistvu še najbolj odgovorne najvišje šolske oblasti.

²⁸ Teorija nadzorovanja se ne ukvarja z vprašanjem, zakaj nekdo stori kaznivo dejanje, ampak jo zanima problem, zakaj večina ljudi ne ravna na ta način. Po mnenju njenih zagovornikov kaže iskatki odgovor v omejitvah ("restraints"), s katerimi nadzorovalni družbeni mehanizmi onemogočajo odklonsko ravnjanje. Če se učinkovitost nadzorovanja zmanjša, se obseg normativnih kršitev poveča.

²⁹ Odvračevalna "moč" nečesa, kar ovira uspešno izvršitev kaznivega dejanja, je seveda odvisna od jakosti storilčeve motivacije in od subjektivne presoje njene legitimnosti.

³⁰ "Prvi korak k preprečevanju kriminala je razumevanje njegove narave. Kriminaliteta sestoji večinoma iz kaznivih dejanj zoper premoženje, ne pa iz kaznivih dejanj zoper življenje in telo. Večine kaznivih dejanj ne izvrše profesionalci. Kazniva dejanja večinoma niso skrbno načrtovana. Premoženska kazniva dejanja uspevajo zaradi ugodnih priložnosti. Storilci so pogosto mladoletniki in mlajši odrasli, od katerih večina preneha s kaznivimi dejanji, ko odraste ..." (Home Office, str. 1).

³¹ To med drugim implicira tudi ostro kritiko tradicionalne - predvsem seveda pozitivistične - kriminološke teorije o tako imenovani "kriminalni dispoziciji", in sicer v vseh njenih različicah (npr. bioški,

lahko seveda tudi naivno oz. pretirano optimistično³²), da se je mogoče nekaznovano dokopati do privlačne protipravne koristi, podležejo skušnjavi in preidejo k dejanju ("passage à l'acte"), pač v skladu z zdravorazumno "modrostjo", da "priložnost naredi tatu".

Doktrina o zmanjševanju priložnosti ("opportunity reducing") potem takem domneva, da se potencialni storilec odloča na podlagi domneve o možnem dobičku in izgubi ("costs and benefits"). V tem oziru se odreka tradicionalni pozitivistični domnevi, da se "kriminalci" - v splošnem - bistveno razlikujejo od "nekriminalcev". Ob tem pa zavrača tudi domnevo, da je storilčeva psihična motivacija nujno boleznska ("patološka"). Seveda pa to nikakor ne pomeni, da storilčevi psihodinamični vzgibi v nobenem primeru niso iracionalni. Poudarek je le na tem, da psihopatoloških motivov ne kaže nekritično posploševati. Sicer pa je nedvomno povsem mogoče, da storilec izbere nadvse racionalno pot (oz. "sredstva") za uresničenje povsem iracionalnega (ali vsaj težko razumljivega) namena.³³ Celo številna "izrazna" (eksprezivna), in ne le instrumentalna, kazniva dejanja, npr. vandalizem, huliganizem, družinsko nasilje in

psihološki in socioški). Nasprotno je treba ugotoviti, da se nova administrativna kriminologija - podobno kakor teorija nadzorovanja ("social control theory") - z vprašanjem, kaj človeka motivira, da stori kaznivo dejanje, ne ukvarja. To zanje ni teoretično relevanten problem, se pravi nekaj, kar bi zahtevalo posebno in razčlenjeno znanstveno pojasnitvev. Problem je nasprotno v tem, kaj ljudi motivira, da ne kršijo družbenih norm oz. da ravnajo konformno.

³² To - psihološko - okoliščino je treba posebej poudariti. Nova administrativna kriminološka (NAD) šola namreč izhaja iz novoklasičnega pojmovanja človeka kot racionalnega subjekta. Vendar s pomembnim dopolnilom. NAD namreč izhaja iz zamisli o "omejeni racionalnosti" (Herbert Simon). Gre za zelo zanimivo teorijo, ki je utemeljena na dokaj obsežnem družbenopsihološkem empiričnem raziskovanju človeškega vedenja na različnih področjih družbenega življenja (kakršna so denimo načrtovanje družine, vedenje volivcev, izbire potrošnikov itd.). Ideja o omejeni racionalni izbiri (oz. odločanjju) se opira na izkustveno spoznanje, da imajo ljudje v splošnem zelo različne sposobnosti oz. zmožnosti za pridobivanje in "predelavo" relevantnih informacij iz okolja. To pomankljivost "kompenzira" na različne načine, npr. z "vnaprejšnjimi odločitvami" (*standing decisions*). Nekomu, ki sprejme "globalno" odločitev, da npr. ne bo kradel, se v položaju, ko se mu ponudi ugodna priložnost za tativno (npr. tedaj, ko prodajalca ni v trgovini), ni treba odločati, ali naj izrabi priliko ali naj ravna "pošteno". Kriminalnopolitična doktrina o zmanjševanju priložnosti (in povečevanju tveganja) je usmerjena predvsem na skupino ljudi, ki take odločitve niso sprejeli.

³³ Pomislimo npr. na tako imenovane serijske moralice.

umor, so - vsaj ko gre za izbiro časa, kraja, objekta ("target"), načina ipd. - izvršena povsem racionalno.

V okviru situacijskih kriminalnopolitičnih ukrepov je vloga policijskega aparata zelo omejena. Poudarek je namreč na neformalnih nadzorovalnih mehanizmih. To izhaja iz empiričnih - predvsem britanskih in ameriških - raziskav, ki so pokazale, da povečanje števila policistov ne vpliva bistveno na zmanjšanje količine kaznivih dejanj (prim. Young, str. 77-78).³⁴

Po našem mnenju pa bi kazalo takšna - skeptična (ali morda samo realistična) - spoznanja interpretirati *cum grano salis*. Čeravno povečana navzočnost policije na določenem rizičnem območju ("hot spots") ne vodi nujno v občutno zmanjšanje obsega kriminalite, pa utegne vseeno povečati splošni občutek varnosti pri ljudeh in v njih ustvariti vtis, da se "država" vendarle zanima za njihove probleme in da si prizadeva izboljšati varnostno stanje - npr. splošni red in mir - v njihovem okolišu. To pa nikakor ni nezanemarljivo, še zlasti če pomislimo, da sta strah pred viktimizacijo³⁵ in splošno občutje ogroženosti ravno tako problematična kakor kriminaliteta sama, pri čemer je treba vedeti, da se temu pojavi - ki ga v določeni meri podžigajo tudi množična občila - ne da zoperstaviti samo z navajanjem "objektivnih" statističnih podatkov, ki bi denimo pokazali, da je verjetnost, da nekdo postane žrtev kaznivega dejanja, v bistvu zelo majhna (še posebej pri tistih zločinih, ki običajno najbolj razburkajo javno mnenje).

Poleg tega pa (lahko) igra policija zelo pomembno vlogo pri nudenju podpore neformalnim nadzorovalnim mehanizmom na določenem območju. Policija lahko usklajuje posamezne nadzorovalne dejavnosti³⁶ in nudi strokovno pomoč (npr. v obliku svetovanja). Številne kriminološke raziskave so pokazale, da je dobro sodelovanje med skupnostjo in policijo izredno pomembno za odkrivanje kaznivih dejanj in učinkovit kazenskopravni pregon storilcev. To velja seveda tudi v obratni smeri. Če ljudje ("community")

³⁴ To spoznanje je seveda zelo nevšečno za zagovornike "klasične" kriminalnopolitične usmeritve, ki temelji predvsem na zastraševanju potencialnih in aktualnih prestopnikov.

³⁵ Pri tem ne mislimo samo na huda kazniva dejanja, npr. na umor, posilstvo ali fizično nasilje. Zelo pogosto je razlog za občutja ogroženosti v "objektivno" manj nevarnih dejanjih, ki pa postanejo zelo problematična, če se ponavljajo.

³⁶ Nazoren primer takega sodelovanja je britanski projekt "Neighbourhood Watch" (oz. "Homewatch"). Do leta 1989 je bilo v Angliji in Walesu ustanovljenih 40.000 takih projektov, ki so pokrivali 3,5 milijone gospodinjstev. Njihov poglaviti namen je bil spodbuditi ljudi, da ustreznejše zavarujejo svoje domove in premoženje in da obveščajo policijo o sumljivih dejavnostih v njihovem okolišu.

niso pripravljeni sodelovati s policijo - npr. zato, ker ji ne zaupajo ali ker vidijo v njej nekakšnega "sovražnika" oz. "nasprotnika" (ki ga je treba, če se le da, potegniti za nos), ali morda zato, ker obsojajo njene metode dela -, potem bo tudi njeno delovanje močno oteženo. V takem primeru se policija često zateče k bolj grobemu načinu dela, kar pa vrzel med njo in državljanji (oz. lokalno skupnostjo) navadno samo še poglobi.

Možnih ukrepov, ki izhajajo iz doktrine o situacijskem preprečevanju, je seveda zelo veliko. Njih konkretna določitev mora biti načeloma utemeljena na podrobni in izčrpni preučitvi konkretnega varnostnega problema. Zato jih ni mogoče "predpisati" in abstracto. Vseeno pa lahko omenimo vsaj nekaj posamičnih primerov: (a) oblikovanje prostora ("environmental design"), namreč stanovanjskih, poslovnih in javnih objektov, na način, ki omogoča kar najbolj učinkovit nadzor ("defensible space"), bodisi s tehničnimi varovalnimi pripomočki bodisi s strani ljudi (formalnih in neformalnih nadzorovalcev); (b) tehnično zavarovanje vrednih stvari ("target hardening"), npr. koles, motornih vozil, stanovanj, garaz, trgovskega blaga ipd.; (c) povečanje števila ljudi,³⁷ ki opravljajo nadzorstveno delo ("surveillance") na kritičnih mestih (npr. v blagovnici, diskoteki, gostinskom lokalu, ulici, skrufka povsod tam, kjer obstaja precejšnja verjetnost, da se lahko zgodi kakšno kaznivo dejanje);³⁸ (d) zagotovitev kakovostnega javnega prevoza do lokacij, kjer potekajo javne prireditve in nočno življenje (diskoteke, klubi ipd.). Da bi bili tovrstni preprečevalni ukrepi učinkoviti, morajo biti kajpada dovolj intenzivni in dosledno aplicirani (ena sama kamera v velikem trgovskem središču najbrž ne zadostuje).

Ena izmed pomembnih značilnosti situacijske prevcenje je, da implicira večjo - samozaščitno oz. samovarovalno - odgovornost državljanov (in lokalnih skupnosti) za lastno premoženje, še zlasti pa je zaostrena odgovornost poslovnih subjektov (posameznikov in podjetij), katerih gospodarska (profitno usmerjena) dejavnost je povezana s raznolikimi možnostmi za izvršitev kaznivega dejanja. Takšna ureditev varnostne politike seveda ni neproblematična, saj je očitno, da posameznikov družbenoekonomski položaj pomembno vpliva na njegove

³⁷ V ta namen se da angažirati zasebne varovalne agencije, starejše ljudi (upokojence) ali osebe brez zaposlitve. Seveda pa je treba pri tem zelo natančno določiti njihove pristojnosti in o tem obvestiti tudi javnost. Zavedati se je namreč treba, da je nevarnost zlorabe pooblaštil vselej navzoča, npr. pri redarski službi v diskotekah ali na drugih javnih prireditvah.

³⁸ Za nadzorovalno delo bi kazalo bolje usposobiti tudi zaposlene delavce.

možnosti samozaščitnega ravnanja in varovanja lastnega premoženja. Poleg tega pa ne gre zanemariti možnosti, da pride do premeščanja ("displacement") kriminalnih dejavnosti: iz bolj na manj varovana območja in/ali področja (vendar pa bi lahko podoben ugovor naslovili tudi na zgolj represivno politiko, ki temelji npr. na selektivnem onemogočanju:³⁹ v tej zvezi se namreč pojavlja nevarnost nadomestitve ujetega oz. zaprtega storilca z drugim, ki je še na prostosti).

Seveda pa poudarjanje odgovornosti, ki naj jo državljeni - fizične in pravne osebe - prevzamejo v zvezi z zagotavljanjem lastne varnosti (in varnosti svojega premoženja), ne sme iti predaleč. Nevarnosti, ki tlijo v takšni usmeritvi, je veliko. Če ljudje (oz. "skupnost") sami poskrbijo za svojo varnost ali v ta namen sklenejo pogodbo s specializiranim podjetjem, se lahko zgodi, da zasebni varnostniki ("vigilantes") pri vzdrževanju reda in preprečevanju kaznivih dejanj, sami ogrožajo pravice in svoboščine ljudi.⁴⁰ Opraviti imamo torej z vprašanjem, kako - in ali je sploh mogoče - zagotoviti ustrezен normativni in dejanski nadzor nad zasebnimi nadzorovalci. S tem v zvezi se nujno pojavi še zelo pereče vprašanje "privatizacije" varnostnega področja oz. varnostne industrije nasploha ("private security industry"). Gre za na zahodu zelo donosno⁴¹ - industrijsko vejo, ki oskrbuje trg z alarmnimi napravami, ključavnicami in drugimi varovalnimi pripomočki ter z različnimi storitvami, kakršne so npr. svetovanje, detektivsko

³⁹ Kriminalnopolitična doktrina o selektivnem onemogočanju ("selective incapacitation") implicira zahtevo, da je treba iz vzorca danih storilcev izločiti najbolj nevarne (z največjo ponovitveno verjetnostjo) in jih onemogočiti s strogim nadzorovanjem v penitenciarni ustanovi. Takšna razmišljjanja izhajajo iz domneve, da je določena omejena skupina storilcev - "high rate" ali "career criminals" - odgovorna za zelo veliko število kaznivih dejanj. Problem takšnih predlogov je seveda v tem, kako prepoznati "zares nevarne" storilce. Teoretične smernice je namreč najpogosteje mogoče skrčiti na merilo, ki upošteva že storjena kazniva dejanja (to okoliščino paže itak v precejšnji meri upoštevajo kazenska sodišča).

⁴⁰ Ta problem se že kaže tudi v Sloveniji, npr. v zvezi s t.i. "trojkami", ustanavljanjem paravojaških (ali parapolicijskih) strankarskih enot, pa tudi ko gre za opravljanje redarske službe v diskotekah in na drugih podobnih prireditvah. Vse to so zelo nevarna znamenja, ki jim pri nas - kot se zdi - namenjamo odločno premašno pozornosti (najbrž predvsem iz političnih in ideoloških razlogov).

⁴¹ V ZDA je npr. v varnostni industriji zaposleno 1,5 milijona oseb (medtem ko je v kazenskopravnem aparatu zaposlenih 600.000 ljudi). Za zasebno varnost je leto potrošeno 52 milijard dolarjev, medtem ko je za kazenskopravni aparat potrošeno 30 milijard dolarjev. Prim. Christie, str. 106.

(preiskovalno) delo, izterjava dolgov, varovanje oseb in objektov, patruljiranje v stanovanjskem okolišu ipd. Na področju privatizacije⁴² - oz., natančneje rečeno, ponovne privatizacije - varnostnih zadev prednjačijo ZDA (z zasebno policijo, zasebnimi zapori ipd.), temu vplivnemu zgledu pa sledijo tudi mnoge druge razvite zahodne države.

Crime control industry zbuja številne pomislike. Predpostavimo, da je npr. zasebni policist bolj učinkovit in da nasploh bolje opravlja svoje naloge kot državni (javni) policist. Vendar pa to še ne pomeni, da bi kazalo javno policijo nadomestiti z zasebno. Javni policist ima namreč vendarle večjo odgovornost (oz. bi jo vsaj moral imeti), saj ravna (oz. naj bi ravnal) v imenu "države", se pravi v imenu vseh državljanov, kar med drugim implicira, da je podrejen vladavini prava. Za njegove "napake" so potemtakem - vsaj posredno - odgovorni vsi državljeni. Pri zasebnih policistih je zadeva nekoliko drugačna, saj so odgovorni predvsem "svojemu" podjetju. Poleg tega si lahko storitve zasebnih varovalnih agencij privoščijo samo premožni sloji, zaradi česar obstaja nevarnost, da postanejo - če so njihove potrebe po varnosti razmeroma dobro zadovoljene - brezbržni do kakovostne ravni delovanja javne policijske službe.⁴³ Pričakovati je tudi, da se bo pozornost zasebnih varovalnih služb usmerila predvsem zoper najrevnejše in najmanj vplivne družbene skupine, pri čemer ne kaže izključiti niti možnosti nacionalno (ali rasno) pristranskega obravnavanja "problematičnih" ljudi. Vsekakor pa je najtežji del problema v tem, kako nadzorovati zasebne nadzorovalce. Za Christieja je to poglavini razlog, ki govori zoper nenadzorovan rast zasebne varovalne industrije. Ob tem opozarja, da bi npr. Gestapo najbrž deloval ravno tako (ali pa morda še bolj) učinkovito, tudi če bi bil zasebno podjetje, ki dela pogodbeno za državo. Ravno zato, ker je bil državni organ, so ga po vojaškem zlo-

⁴² Privatizacija seveda ni nov pojav. Zasebna pobuda na varnostnem področju je bila - najprej v Angliji in nato še v ZDA - pred javnopravnim kazenskopravnim represivnim aparatom. Policia je bila najprej privatna, ravno tako kot kazenski pregon in zapori. Tudi transportacija kaznjencev v kolonije je bila v rokah zasebnih poslovnih krogov. Številni zapori v ZDA so bili zgrajeni z denarjem zasebnih poslovnežev, ki so v zameno izkorisčali delo zapornikov. Celo Bentham, izumitelj zamisli o Panoptiku, je bil obseden z idejo, da bi obogatel z ustavovitvijo "svoje" kaznilnice (v ta namen je celo investiral precejšnje vsote denarja).

⁴³ Tako pride do položaja, ki že označuje številne zahodne družbe. Premožni sloji si lahko privoščijo zelo kakovostne - zasebne - zdravstvene, pedagoške, kulturne in varnostne storitve, medtem ko imajo revni sloji na voljo nekakovstne usluge javnega sektorja ("države blaginje").

mu nacizma lažje eliminirali, medtem ko so zasebna gospodarska podjetja, ki so npr. izdelovala opremo za koncentracijska taborišča in surovo eksploatirala suženjsko delo zajetih ljudi, v Nemčiji še danes zelo dejavna.

Nekatere tuje izkušnje na področju preprečevalnih programov

V kriminalopolitični praksi sodobih razvitih družb je preprečevalna politika še vedno v senci represivnega ukrepanja (v okviru kazenskopravnega državnega aparata⁴⁴), ki mu vlade namenjanjo večino denarnih, materialnih in človeških "virov".⁴⁵ Eden izmed razlogov za takšno - vsekakor neustrezno - stanje je najbrž v "nevidnosti" preprečevalnih ukrepov. Uspešna preventivna politika (na katerem koli področju) ima namreč za posledico "le" odsotnost (ali "samo" manjšo oz. manj intenzivno prisotnost) določenega problematičnega pojava, npr. kriminala. Za opazovalca se v tem primeru "nič ne dogaja", stanje je pač "povsem normalno". Po drugi strani pa so učinki delovanja kazenskopravnega aparata - npr. aretacije, kaženske ovadbe, obtožbe, glavne obravnavne, obsodbe, prestajanje zaporne kazni ipd. - razmeroma dobro (ali vsaj bolj kakor preventivni ukrepi) vidni (predvsem po zaslugi javnih občil), mestoma celo naravnost spektakularni (recimo v primeru, ko policija zaseže večjo količino prepovedanega mamilia, odkrije nevarnega storilca, ovadi vplivno osebo, izvede racijo, razkrinka mrežo organiziranega kriminala ipd.). Seveda pa v tej zvezi ne smemo prezreti vpliva prevladujoče "količine" kaznovalne miselnosti ljudi oz. njihove reaktivne potrebe po maščevanju, pa tudi po družbeno sprejemljivem (in kanaliziranem) sproščanju sadističnih impulzov, agresivnosti, frustracij, jeze, privoščljivosti, zavisti, zlobnosti in sovražnosti. Tovrstne družbenopsihološke potrebe niso navzoče povsod v enaki meri.⁴⁶ Nanje se resda da vplivati, denimo z

⁴⁴ Kazenskopravni aparat je za večino ljudi povsem "naravna" in samoumevna družbena institucija. Družbe brez kazenskega prava si preprosto ne znajo predstavljati. Poleg tega pa ima tudi znotraj represivnega državnega aprata (npr. v okviru policije) preventivno delo manjši profesionalni status kakor denimo "klasično" represivno delovanje.

⁴⁵ V ZDA, Veliki Britaniji, Franciji in Kanadi namenjajo prevenciji en odstotek celokupnih finančnih sredstev, namenjenih delovanju kazenskopravnega sistema (Waller, 1991), na Nizozemskem pa dva odstotka (Willemse, 1992).

⁴⁶ Na vprašanje, kako kaznovati povratnika (z zaporon, denarno kaznijo, delom v korist skupnosti ali pogojno kaznijo), ki je ukradel barvni televizor, je večina (53%) ameriških anketirancev odgovorila, da

nekakšno prosvetjevalno politiko "vzgoje srca", vendar pa tovrstni procesi niso ireverzibilni (že en sam spektakularen zločin lahko pretrese javno mnenje do te mere, da se ponovno zavzame za strožjo represivno kazenskopravno politiko).

Poseben problem je tudi ocenjevanje (ali "merjenje") učinkovitosti preprečevalnih ukrepov. Če odmislimo nemara najbolj zahtevno vprašanje, kako sploh določiti merila "uspešnosti", je treba priznati, da (razen v zelo izjemnih primerih) "učinkovitosti" preprečevalnih programov pravzaprav ne moremo preveriti, ne z uradnimi podatki ne z pozitivističnimi znanstvenimi prijemi (npr. s primerjavo stanja pred programom in po njem ali s primerjavo eksperimentalne in kontrolne skupine), in sicer iz dveh ključnih razlogov: (a) skoraj nemogoče je izolirati specifične učinke preventivnega programa in jih ločiti od vsega drugega, kar se dogaja v življenju udeležencev preprečevalnega programa; (b) uspeh ali neuspeh programa sta lahko odvisna od določenih (poprejšnjih) značilnosti njegovih udeležencev, ki niso posredna ali neposredna posledica preprečevalnih ukrepov, vključenih v eksperimentalni program. To pomeni, da kaže ostati skeptičen do slehernega sklicevanja na porast ali upad kriminala kot na posledico določenih preprečevalnih ukrepov. Po drugi strani pa to ponuja organu, ki odloča o nadaljevanju ali prenehanju preprečevalnega programa, široke diskrecionarne možnosti, da zadevo obravnava in vrednoti glede na svoje praktične - politične ali pragmatične - potrebe oz. interes.

Ena izmed redkih držav, ki zavestno in načrtno spodbuja preprečevalne ukrepe je Nizozemska, ki bi morala biti v tem oziru - za razliko od (mnogo bolj vplivnih) ZDA - za slovensko družbo vsekakor zgled, ki je vreden posnemanja. Tam so, denimo, leta 1979 ustanovili *National Prevention Bureau*, leta 1983 Roethofov ekspertni odbor, leta 1985 *Interdepartmental Committee for Social Crime Prevention* (Medresorni odbor za socialno prevencijo)⁴⁷ in na-

je najbolj primerna sankcija zaporna kazen (Van Dijk et al., 1990). Na drugi strani pa je isto opcijo izbrala le manjšina (26%) nizozemskih anketirancev. Večina (46%) je dala prednost delo v korist skupnosti ("community service"). Navzlic temu je Van Dijk prepričan, da gre zgodovinski razvoj v smeri od telesne in smrtne kazni preko zaporne in denarne kazni proti kompenzaciji škode in delu v korist skupnosti.

⁴⁷ Medresorni odbor je razširil obseg preventivne politike. Od skoraj izključnega ukvarjanja s potencialnimi in aktualnimi prestopniki se je preprečevalna politika usmerila še k žrtvam kaznivih dejanj in situacijski prevenciji. Osredotočila se je predvsem na neformalne in polformalne nadzorovane mehanizme (npr. "neighbourhood watch", zasebne varovalne

posled še Direktorat za preprečevanje kriminala (*Directorate for Crime Prevention*) v okviru Ministrstva za pravosodje (leta 1989). Slednji si je zadal naslednje naloge: (a) pospeševati preventivno ukrepanje v sodelovanju z lokalnimi enotami in s poslovnim svetom; (b) spodbujati policijsko preventivno delovanje; (c) izboljšati položaj žrtev kaznivih dejanj; (d) urejanje in nadzorovanje zasebne varnostne oz. varovalne industrije.

V tej zvezi kaže opozoriti še na - po našem mnenju pozitivni - francoski zgled. V zgodnjih osemdesetih letih je francoska socialistična vlada uvedla nacionalni program preprečevanja kriminala (ki se je nadaljeval tudi po zmagi desnice leta 1984). Program je bil odgovor na precejšen porast kriminala v obdobju pred letom 1981 (zaznale so ga tudi druge razvite zahodne družbe), predvsem pa na nasilje, ki je izbruhnilo poleti istega leta v Lyonu in Marseilleu. Prvi ukrep vlade je bil vpeljava obsežnega programa poletnih taborov in drugih podobnih aktivnosti, namenjenih prvenstveno mladim ljudem. Poleg tega je vlada ustanovila posebno medresorno komisijo, katere naloga je bila poiskati rešitve za brezposelnost in družbeno izolacijo oz. marginalizacijo mladih. Ustanovila je tudi odbor, sestavljen iz predstavnikov vseh pomembnih političnih strank, z nalogo, da pripravi priporočila o možnostih za preprečevanje kriminala.

Odbor - pod vodstvom Gilberta Bonnemaison - je pozneje izdal poročilo (z naslovom *Face à la délinquance, prévention, repression, solidarité*). V njem so navedeni - domnevni - razlogi ("vzroki") za povečanje kriminala med mladimi: slabe življenjske razmere, problemi v zvezi z zaposlovanjem, pomanjkljiva družbena integracija, neugodne spremembe v organizaciji družinskega življenja, slabljenje družbenega nadzora v medosebnih odnosih, revščina in izključenost iz osrednjih tokov ("mainstream") družbenega življenja. Še bolj kot omenjeni kriminojeni dejavniki so zanimivi "vzroki", ki jih poročilo ne omenja, npr. inherentno "zlo" v človekovi nespremenljivi naravi (ki se ga da brzdati samo z strogimi kaznimi in zastraševanjem), neodgovorna vzgoja staršev, škodljiv vpliv televizije in naraščajoča nedis-

agencije ipd.). Na lokalni ravni so bili za kriminalno prevencijo zadolženi v prvi vrsti mestni župan, šef lokalne policije in javni tožilec. Mnoga večja mesta so ustanovila svoje odbore za preprečevanje kriminala. Izpeljali so številne različne programe, katerih namen je bil družbena integracija najbolj rizičnih skupin. Pri tem so se oprli na terenske socialne delavce ("street-corner social workers"), ki so poskušali mladostnikom ponuditi smiselne rekreativske, izobraževalne in delovne možnosti. Posebni programi so bili namenjeni delu z mladostniki iz nacionalnim manjšin in stalno nezaposlenim osebam.

ciplina v družini ali šoli (vse te okoliščine v poročilu niso predstavljene kot "vzroki", ampak kot učinki kompleksnejših družbenih določevalnic).

Splošne smernice Bonnemaisonovega poročila so bile sprejete kot uradna politika vlade. V skladu z nimi so bili na lokalni, okrožni in nacionalni ravni ustanovljeni sveti za preprečevanje prestopništva (*Conseils de prévention de la délinquance*), v katerih so sodelovali praktiki, politiki in strokovnjaki (pod vodstvom župana). Odobreni in uresničeni so bili številni in zelo raznoliki preprečevalni ukrepi, ki so temeljili na treh načelih: (a) solidarnost; (b) partnerstvo (med državo in "civilno družbo" oz. med javnim in zasebnim sektorjem); (c) integracija. V svetih - ki so bili po formalni plati sicer vzajemno neodvisni, a so vseeno pogosto sodelovali - so bili kajpada navzoči tudi predstavniki kazenskopravnega aparata, vendar niso imeli odločilnega glasu pri političnem odločanju. Bistvo francoske preprečevalne politike je bilo potemtakem v zavestni politični odločitvi, da si je treba s skupnimi močmi prizadevati za kar najbolj obsežno vključitev ("integracijo") marginaliziranih delov prebivalstva - npr. narodnostnih manjšin, mladostnikov in nezaposlenih (s pomanjkljivo izobrazbo) - v družbeno celoto. Za marginalizacijo - socialno izolacijo, odtujenost in izključenost - omenjenih družbenih segmentov sta namreč odgovorni francoska družba in dezorganizirana lokalna skupnost. V okviru prizadevanj za družbeno integracijo marginaliziranih mladostnikov so bile ustanovljene posebne mladinske pisarne (*missions locales*), ki so se ukvarjale predvsem z vprašanjem zaposlovanja, in posebni (izvoljeni) imigrantski sveti (katerih naloga je bila zastopati priseljence - ne glede na državljanstvo - pri reševanju lokalnih problemov). Postavljeni so bili tudi profesionalni organizatorji mladinskih dejavnosti (*animateurs*), ki so bili večinoma "tujega" (npr. severnoafriškega) porekla.

Preprečevanje in dekriminalizacija

V okvir preprečevalne politike sodi - vsaj v širšem smislu - tudi dekriminalizacija določenih dejanj. Najbrž je vsakomur jasno, da je v kazenskem zakonu preveč - povsem po nepotrebni - inkriminiranih dejanj. To ustvarja precejšnjo konceptualno in seveda vrednostno zmedo. Očitno je namreč, da je že na abstraktno-splošni ravni "teža" posameznih inkriminiranih dejanj zelo različna. Kjub temu so vsa označena kot "kazniva" oz. - za precejšnji del javnosti - kot "zločini", njihovi storilci pa kot "kriminalci" oz. "zločinci". Poleg tega so inkriminirana nekatera dejanja, ki so v praksi - ne zaradi kazenskopravne prepovedi ali grožnje s sankcijo - sila redka ali sploh

neobstoječa. Vse to seveda meče zelo čudno luč na kazensko pravo kot tako. Domnevamo lahko celo, da se s tem krni njegova simbolična normativna avtoriteta, predvsem pa se zgublajo njegov smisel, namen in družbena funkcija.

Po našem mnenju bi morala biti inkriminirana samo dejanja, ki zares grobo in nepopravljivo poškodujejo človekove temeljne dobrine (npr. življenje, zdravje, telesno in duševno nedotakljivost, materialne pogoje eksistence ipd.). Oznako "protidružbeno ravnanje" si zaslužijo tudi ravnanja nosilcev politične moći, pri čemer mislimo predvsem na zlorabljanje in prisvajanje proračunskih sredstev, sprejemanje podkupnin ipd. (v teh primerih bi bila najbolj primerna sankcija odvzem celotne prtipravne koristi, visoka denarna kazen in delo v korist skupnosti). Manj pomembne zadeve - najbrž večino konvencionalne premoženjske kriminalitete - bi lahko obravnavali primarno s "civilopravnimi" prijemi (npr. s kompenzacijo, s splošno koristnim delom in podobnimi "alternativnimi" sankcijami).⁴⁸ Tako imenovani gospodarski "kriminal" (vključno z ekološkim) bi kazalo obravnavati kot gospodarske "prestopke" (kjer bi bilo bistvo pravne sankcije dosleden odvzem celotne protipravne premoženjske koristi in drastična denarna kazen odgovorne osebe, ki se je okoristila z nezakonitim ravnanjem). Številna kazniva dejanja bi

⁴⁸ V tem smislu storilca ne bi dojemali kot "sovražnika družbe", ampak kot nekoga, ki si ji s svojim dejanjem nakopal določeno obveznost (oz. "dolg") do žrtve. Prim. Bianchi, str. 340.

lahko mirno obravnavali kot prekrške (npr. skrunitev trupla, skrunitev groba, oviranje verskih obredov, prepovedan prehod čez državno mejo ipd.)

Iz obstoječega Kazenskega zakonika bi morda lahko izločili tudi izrazito politična kazniva dejanja, npr. nekatera kazniva dejanja zoper obrambno moč države (recimo "skrivanje pred obrambnimi obveznostmi" in "izmikanje obrambnim obveznostim s preslepitvijo") in nekatera kazniva dejanja zoper varnost Republike Slovenije in njeni ustavno ureditev (npr. umor najvišjih predstavnikov države, nasilje zoper najvišje predstavnike države, terorizem, diverzija, sabotaža ipd.). Po našem mnenju so številna - predvsem z nasiljem povezana - dejanja iz teh poglavij že inkriminirana v drugih poglavij KZ, poleg tega pa se zdi, da nas zgodovinske izkušnje - pomislimo samo na krvari razpad Jugoslavije - dovolj nazorno učijo, da zgolj kazenskopravna represija (ali grožnja z njo) ne more jamčiti za učinkovito obrambo moč države ali zavarovati njeni varnost oz. ustavno ureditev. Najboljše jamstvo za varnost države pred zunanjim sovražnikom je visoka splošna državljanska zavest, njena trdnost in neomajnost pa sta odvisni predvsem od legitimnosti družbenega reda in same državne oblasti. Bolj ko so državljeni (ali vsaj večina njih) prepričani v pravnopolitično legitimnost svoje države (oz. politično-gospodarske ureditve), trdnejša bo najbrž njihova odločnost, da bodo branili svojo državo pred - domačimi in tujimi - skupinami, ki bi jo skušale vojaško/nasilno zavojevati in ji vsiliti svojo oblast.

Potentials of preventive criminal policy measures in the frame of formal and informal control mechanisms

Zoran Kanduč, LL.D., Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Kongresni trg 12, 1000 Ljubljana, Slovenia

The paper points at the basic elements and principles of a preventive orientation of security policy. Special attention is devoted to preventive policy aimed at criminal offenders. A criminal policy model of situational crime prevention is explained and some foreign experiences in the field of preventive policies presented. In the concluding part, the paper briefly describes possibilities of decriminalising some problematic behaviour.

Key words: social control, criminal policy, security policy, crime prevention

UDC 343.85

LITERATURA

- Bianchi, H.: Abolition: Assensus and Sanctuary. V: A. Duff, A. Garland (eds.), **A Reader on Punishment**. Oxford University Press, Oxford 1995, str. 333-351.
- Blau, P., Blau, J.: The Cost of Inequality: Metropolitan Structure and Violent Crime. **American Sociological Review**, 1982, št. 47, str. 114-129.
- Brantingham, P.L.: Trends in Canadian Crime Prevention. V: K. Heal, G. Laycock (eds.), **Situational Crime Prevention: From Theory into Practice**. HMSO, London 1986.
- Brantingham, P.J., Faust, F.L.: A Conceptual Model of Crime Prevention. **Crime and Delinquency**, 1976, št. 22, str. 130-146.
- Bright, J.: Crime Prevention: The British Experience. V: K. Stenson, D. Cowell (eds.), **The Politics of Crime Control**. Sage, London 1991, str. 62-86.
- Cernkovich, S.N., Giordano, P.: Delinquency, Opportunity, and Gender. **Journal of Criminal Law and Criminology**, 1979, št. 70, str. 145-151.
- Christie, N.: **Crime Control as Industry**. Routledge, London 1993.
- Clarke, R.V. (ed.): **Crime Prevention Studies**. Criminal Justice Press, New York 1993.
- Clarke, R.V. (ed.): **Situational Crime Prevention: Successful Case Studies**. Harrow and Heston 1991.
- Colvin, M., Pauly, J.: A Critique of Criminology: Toward an Integrated Structural-Marxist Theory of Delinquency Production. **American Journal of Sociology**, 1983, št. 3, str. 513-551.
- Currie, E.: Two Visions of Community Crime Prevention. V: T. Hope, M. Shaw (eds.), **Communities and Crime Reduction**. HMSO, London 1988.
- Currie, E.: **Confronting Crime**. Random House, New York 1985.
- Farrington, D.P.: The Family Background of Aggressive Youths. V: L.A. Hersov, M. Berger, D. Schaffer (eds.), **Aggression and Antisocial Behavior in Childhood and Adolescence**. Pergamon, Oxford 1978.
- Felson, M.: **Crime and Everyday Life**. Pine Forge Press, London 1993.
- Friday, P.C.: **Delinquency and Delinquency Prevention: Strategies for Intervention**. Paper presented at the 11th International Congress on Criminology, Budapest, Hungary, August 22-27, 1993.
- Gibbons, D.: Juvenile Delinquency: Can Social Science Find a Cure? **Crime and Delinquency**, 1987, št. 32, str. 186-204.
- Heinsohn, G., Steiger, O.: **Uničenje modrih žensk**. KRT, Ljubljana 1993.
- Hirschi, T.: Crime and the Family. V: J.Q. Wilson (ed.), **Crime and Public Policy**. IPC Press, San Francisco.
- Hirschi, T.: **The Causes of Delinquency**. University of California Press, Berkeley 1969.
- Hirschi, T.: A Control Theory of Delinquency. V: F.P. Williams, M.D. McShane (eds.), **Criminology Theory: Selected Classic Readings**. Anderson, Cincinnati 1993, str. 245-260.
- Home Office: **The Five Towns Initiative: A Community Response to Crime Prevention**. HMSO, London 1988.
- Katz, J.: **Seductions of Crime: Moral and Sensual Attractions in Doing Evil**. Basic Books, New York 1988.
- King, M.: The Political Construction of Crime Prevention: A Contrast between the French and British Experience. V: K. Stenson, D. Cowell (eds.), **The Politics of Crime Control**. Sage, London 1991, str. 87-108.
- Kornhauser, R.: **Social Sources of Delinquency**. University of Chicago Press, Chicago 1978.
- Lobar, R., Lobar-Stouthamer: Family Factors as Correlates and Predictors of Juvenile Conduct Problems and Delinquency. V: M. Tonry, N. Morris (eds.), **Crime and Justice: An Annual Review of Research**. University of Chicago Press, Chicago 1986, vol. 7, str. 29-150.
- Lynch, M.J., Groves, W.B.: **A Primer in Radical Criminology**. Harrow and Heston, New York 1986.
- McCord, J.: A Longitudinal View of the Relationship Between Parental Absence and Crime. V: J. Gunn, D.P. Farrington (eds.), **Abnormal Offenders, Delinquency, and the Criminal Justice System**. John Wiley, New York 1982.
- McCord, J.: Family Relations, Juvenile Delinquency, and Adult Crime. **Criminology**, 1991, št. 3, str. 397-417.
- McCord, W., McCord, J.: **Origins of Crime: A New Evaluation of the Cambridge-Somerville Study**. Columbia University Press, New York 1959.
- Morris, N.: "Dangerousness" and Incapacitation. V: A. Duff, D. Garland (eds.), **A Reader on Punishment**. Oxford University Press, Oxford 1995, str. 238-260.
- Naroll, R.: **The Moral Order**. Sage, Beverly Hills 1983.
- Nettler, G.: **Explaining Crime**. McGraw-Hill, New York 1974.
- Newman, O.: **Defensible Space: Crime Prevention through Urban Design**. Architectural Press, London 1972.
- Nye, F.I.: **Family Relations and Delinquent Behavior**. Wiley, New York 1958.
- Pease, K.: Crime Prevention. V: M. Maguire et al. (eds.), **The Oxford Handbook of Criminology**. Clarendon Press, Oxford 1994, str. 659-704.
- Rankin, J.H., Wells, L.E.: Social Control, Family Structure, and Delinquency. V: G. Barak (ed.), **Varieties of Criminology: Readings from a Dynamic Discipline**. Praeger, London 1994, str. 97-116.
- Reckless, W.C.: A New Theory of Delinquency and Crime. V: F.P. Williams, M.D. McShane (eds.), **Criminology Theory: Selected Classic Readings**. Anderson, Cincinnati 1993, str. 241-244.
- Rich, R.M.: **The Sociology of Criminal Law**. Butterworths, Toronto 1979.
- Rosenbaum, J.: Family Dysfunction and Female Delinquency. **Crime and Delinquency**, 1989, št. 35, str. 31-44.
- Shoemaker, D.J.: **Theories of Delinquency: An Examination of Explanations of Delinquent Behavior**. Oxford University Press, Oxford 1990.
- Thornberry, T.P.: Race, Socioeconomic Status and Sentencing in the Juvenile Justice System. **Journal of Criminal Law and Criminology**, 1973, št. 2, str. 334-357.
- Thornberry, T.P. et al.: Testing Interactional Theory: An Examination of Reciprocal Causal Relationships among Family, School, and Delinquency. **Journal of Criminal Law and Criminology**, 1991, št. 82, str. 3-35.
- Van Dijk, J.J.M., Mayhew, P., Killias, M. (eds.): **Experiences of Crime across the World: Key Findings of**

- the 1989 International Crime Survey. Kluwer Law and Taxation, Deventer 1990.
- Van Dijk, J.J.M.: Penal Sanctions and the Process of Civilization. *International Annals of Criminology*, št. 1-2, str. 191-204.
- Van Dijk, J.J.M.: In Search of Synergy: Coalition-Building against Crime in The Netherlands. *Security Journal*, 1995, št. 6, str. 7-11.
- Waller, I.: *Introductory Report: Putting Crime Prevention on the Map*. Paper delivered at the 2. International Conference on Urban Safety, Drugs and Crime Prevention, Paris, 18-20 November 1991.
- Willemse, H.W.M.: *Crime Prevention in the Netherlands: Experiences and Considerations*. Ministry of Justice, Department of Crime Prevention, The Hague 1992.
- Willemse, H.W.M.: Developments in Dutch Crime Prevention. V: R.V. Clarke (ed.), *Crime Prevention Studies*. Criminal Justice Press, Monsey 1994, vol. II, str. 33-47.
- Wilson, H.: Parental Supervision: A Neglected Aspect of Delinquency. *British Journal of Criminology*, 1980, št. 20.
- Wilson, H., Herbert, G.: *Parents and Children: in the Inner City*. Sage, London 1978.
- Zupančič, B.M.: *Prvine (pravne) kulture*. FDV, Ljubljana 1995.
- Young, J.: Left Realism and the Priorities of Crime Control. V: K. Stenson, D. Cowell (eds.), *The Politics of Crime Control*. Sage, London 1991, str. 146-160.